

Nyt fra Sprognævnet

UDGIVET AF DANSK SPROGNÆVN

NR. 5 · SEPTEMBER 1970

Ord over alle grænser

Det er velkendt at engelsk (både britisk engelsk og amerikansk) er det sprog der siden 1945 mere end noget andet har påvirket dansk. Det fremgår da også klart af de lister over ny ord (og ordanvendelser) i dansk som findes i skriftserien Nordiske sprogproblemer 1956 ff., særlig tydeligt af de oversigter som indleder ordlisterne i de tre sidste bind i serien. De to sidste bind viser desuden at norsk og især svensk er de sprog som nu næst efter engelsk synes at præge det danske ordforråd mest.

Men listerne over ny ord i dansk viser at også andre sprog end de nordiske og engelsk påvirker dansk, om end i meget mindre omfang.

Således er enkelte ord i de senere år gået over i dansk fra tysk. Det gælder fx ordene *politologi* og *politolog*. De tilsvarende tyske ord blev dannet for en tyve år siden. Det første svarer til engelsk *political science* 'politisk videnskab', 'statskundskab', og det andet betegner en person der dyrker denne videnskab. Da ordene, som så mange nydannede fagord, er bygget op af græske ordrødder, kunne de for så vidt lige så godt være dannet i et andet europæisk sprog. Denne omstændighed har muligvis været medvirkende til at de tyske ord (*Politologie* og *Politologe*) efter en halv snes års forløb gik over i ikke blot dansk men også fx norsk og fransk.

Også det danske kortord for kriminalroman, -novelle, -film osv., *krimi*, er overtaget fra tysk, hvad næppe mange er klar over.

Det er sikkert heller ikke særlig kendt at ordet *lsd*, selv om det er kommet ind i dansk via engelsk, er af tysksproglig oprindelse. Det midterste bogstav står for det tyske ord *Säure*, idet hele forkortelsen betyder 'lysergsyrediætylamid'. Stoffet blev dannet i Basel i 1938, og det fik kodenavnet *LSD-25*.

Men der er langt flere eksempler på tysk påvirkning i form af såkaldte oversættelseslån.

Afbygning og *nedbygning* (begge især om nedsættelse af told) er således oversættelser af tysk *Abbau*. Dansk Sprognævn råder til i stedet at fore-

trække fx *aftrapning*, *nedtrapning* eller *reduktion*. Et lignende oversættelseslån har nævnet derimod ikke fundet grund til at fraråde: *afvandring* (især: *a. fra landbruget*) – efter tysk *Abwanderung*. Det samme gælder *fin-gerspidsfornemmelse* og *fingerspidsfølelse* (begge efter *Fingerspitzengefühl*).

Ifølge Ordbog over det danske Sprog var verbet *fremmedgøre* lidet brugt da det pågældende bind udkom, i 1923. Ordbogen nævner nogle bibelsteder hvor ordet forekommer, og bringer et par citater fra tekster som kan være påvirket af bibelsproget. På de pågældende steder i Bibelen er *fremmedgøre* en direkte oversættelse af et græsk verbum som er afledt af et tillægsord der betyder 'fremmed'. Man har haft svært ved at danne et dansk verbum ved simpel afledning fra *fremmed* (»at fremmede«, »at forfremmede«) og har derfor grebet til nødløsningen *fremmedgøre*. Når *fremmedgøre* – og *fremmedgørelse* – i løbet af 1960erne er blevet ganske almindelige, ja næsten modeord, skyldes det at man atter tyede til denne nødløsning, denne gang for at kunne gengive to tyske ord: Karl Marx' *entfremden* og *Entfremdung* og Bertolt Brechts *verfremden* og *Verfremdung*.

To andre oversættelseslån fra tysk kan spores tilbage til midt i 1960erne: *kontorlandskab* (et specielt indrettet, meget stort kontorlokale) og *nøglefærdig* (om hus: 'indflytningsklart'). Det første ord svarer til *Bürolandschaft*, og vejen fra tysk er nok til dels gået over svensk (*kontorslandskap*). Det andet er en oversættelse af *schlüssselfertig*.

I geologisk fagsprog har man kendt ordet *krybespor* i betydningen 'spor af dyr på lagfladerne af forskellige stenarter'. Ordet er måske nok en efterligning af svensk *krybspår*, men kunne dannes umiddelbart af de danske ord *krybe* og *spor*. Uden forbindelse med dette ord, som kun de færreste kender, har vi først i 1960erne fået et nyt ord *krybespor*, som en oversættelse af tysk *Kriechspur*. Det ny ord bruges om den vognbane yderst til højre på en vejstrækning med stærk stigning der er beregnet til biler som kører særlig langsomt. Den tilsvarende betegnelse er på svensk *krypfil* og på norsk *krabbefelt*.

Mens der således kan konstateres en vis påvirkning fra tysk (om end ikke tilnærmelsesvis så stærk som i flere tidligere perioder), er der vistnok kun to nederlandske ord som er slået igennem i dansk i de sidste årtier: *provo* (en afkortning af det nederlandske ord *provocateur*, som igen er lånt fra fransk) og *reprografi* (en samlebetegnelse for al moderne kopierings- og mangfoldiggørelsesteknik; dannet på nederlandsk af *reproduktie* og *grafie*).

Derimod er der i nyordslisterne i Nordiske sprogproblemer en række eksempler på indflydelse fra fransk. Således er ordene *fondue* og *lektør* (en bibliotekar som bedømmer bøger) overtaget uoversat, det sidste (fra fransk *lecteur*) dog fordansket i stavning og udtale. Betegnelserne *ergoterapeut* og *ergoterapi* (som har afløst *beskæftigelsesterapeut*, *-terapi*) har franske forbilleder.

Der findes også en del oversættelseslån fra fransk, således *ny bølge* (efter

nouvelle vague, en ny retning inden for bl. a. filmkunsten, som slog igennem omkring 1960), *slagstyrke* (især *atoms slagstyrke*; fransk *force de frappe*) og *sort humor* (efter *humour noir*). Det er også franske betegnelser som ligger bag udtrykkene *den tredje alder* (den som ældre mennesker er i) og *den tredje verden* (= udviklingslandene): *le troisième âge* og *le tiers monde*.

I to tilfælde er et dansk ords betydning blevet ændret under påvirkning fra fransk, men påvirkningen er nok gået over engelsk: *butik* er, med den rent franske stavemåde *boutique*, kommet til også at betegne en særlig slags modeforretninger (og modeafdelinger i stormagasiner); og *diskotek* bruges ikke mere blot om en samling af grammofonplader, men også (i så fald af og til stavet mere eller mindre på fransk) om et restaurantlokale hvor der spilles (og ofte danses til) grammofonmusik.

Fra andre romanske sprog har dansk inden for den sidste halve snes år overtaget ganske enkelte ord og udtryk. Den politiske term *polycentrisme* (brugt i forbindelse med den internationale kommunisme) går således tilbage til italiensk *policentrismo*. Og ordforbindelserne *det søde liv* og *åbning til venstre* (om centrumspartiets samarbejde med partier til venstre for dem) er oversættelser af de italienske ordforbindelser *la dolce vita* og *apertura a sinistra*. *Sandhedens øjeblik* (brugt om det tidspunkt hvor det virkelig gælder, hvor der står meget på spil) er ganske vist en oversættelse af engelsk *moment of truth*, men denne ordforbindelse er oprindeligt oversat fra spansk *momento de la verdad*. Ordet *bossanova* (om en musik- og danseform) er lånt fra portugisisk (brasiliansk).

Endelig skyldes det to slaviske sprog at ordene *scenograf* og *scenografi* er blevet almindelige på dansk. Ordene fandtes i forvejen på fx svensk og fransk (i betydningen 'teatermaler(i)'), men det er i tjekkisk og polsk man har lanceret *scenografi* i den vide betydning som ordet nu bruges i, bl. a. på dansk: om formgivning (i videste forstand) af hele scenebilledet.

Arne Hamburger.

Sprognævnets publikationer

Årsberetning 1969/70 (30 s.; 6,35 kr.) udkom 4. september.

Turistord i Norden (95 s.; 9,80 kr.) udkom 2. juni.

Nordiske sprogproblemer 1966 og 1967 (178 s.; 17,15 kr.), jf. s. 1.

Bøgerne er i kommission hos Gyldendal.

Oplysninger og råd fra Sprognævnet

Et udvalg af de ca. 1800 telefoniske forespørgsler som nævnet har besvaret i første halvdel af 1970.

7012 *Spørgsmål:* Når det engelske ord *race* overføres til dansk, staves det tit *ræs*. Kan det forsvares?

Svar: Retskrivningsordbogen har kun stavemåden *race*; det samme gælder Nudansk Ordbog og de moderne fremmedordbøger. I Ordbog over det danske Sprog, bind 17 (1937), er *Race* betragtet som hovedformen, men også *Ræs* er medtaget som opslagsform (dog kun med en henvisning til *Race*). Under *Race* oplyses det at ordet bruges i to betydninger: 1) '(heste)væddeløb', 2) 'fart', 'hastighed'. Om den sidste oplyses at den tilhører jargon-sprog. Der anføres engelsk udtale for ordet, men det tilføjes at ordet i betydning 2 dog også kan udtales *ræs* (med stød, dvs. således at det rimer på tillægsordet *hæs*), ligesom ordbogen redaktionelt anfører vendingen *der er ræs på*, altså selv anvender stavemåden *ræs* i denne sammenhæng.

Det må nok være rimeligt at betragte forholdet sådan at der – trods fælles oprindelse – nu er tale om to forskellige ord med hver sin betydning: på den ene side et ord *race* med betydningen 'væddeløb' (i sportsfaglig anvendelse og med engelsk udtale), og på den anden side et ord *ræs* med betydningen 'fart', 'hastighed' (med dansk udtale), i jargonvendinger som *der er ræs på*, *det var et værre ræs* og lign.

For det første ord må stavemåden *race* fastholdes. Men for det andet ord er stavemåden *ræs* den eneste rimelige; den afspejler en udtale der har haft hævd i flere årtier, og som i dag vistnok er enerådende, og den er i praksis langt den hyppigste skrivemåde.

7013 *Spørgsmål:* Skal man skrive *den afbillede figur* eller *den afbildede figur*?

Svar: Ordet staves *afbildede*. Der er tale om datids tillægsform af udsagnsordet *afbilde* (der forekommer i nutid i en sætning som *Han afbilder figuren*). Når skrivemåden med *-il-* ikke sjældent træffes, må det skyldes sammenblanding med navneordet *afbillede* (det bruges fx i sætningen *Han er et afbillede af sin far*).

7014 *Spørgsmål:* Udtales *stereo* med eller uden stød på det første *e*?

Svar: Udtalen med stød må anbefales, da ordet går naturligt ind i en gruppe af trestavelserfremmedord og -navne der har stød i første stavelse, fx

ferie, serie, polio, radio, radius, studie, studium, unikum, Romeo, jf. Aage Hansen: *Stødet i dansk* (1943), s. 105.

Spørgsmål: Har ordet *forfald* i vendinger som *få forfald* ('blive forhindret') hovedtrykket på *for-* eller på *-fald*? 7015

Svar: Ordbog over det danske Sprog, bind 5 (1923), anfører primært en udtale med hovedtrykket på *for-* (ordet er beslægtet med udsagnsordet *forefalde* 'gå for sig', 'finde sted'), men oplyser at udtalen med hovedtryk på *-fald* også forekommer, ved påvirkning fra ordet *forfald* med betydningen 'opløsning', 'nedgang'. Flere udtalehåndbøger har kun udtalen med hovedtrykket på *for-*.

Udtalen med hovedtryk på *-fald* er utvivlsomt meget udbredt, men hovedtryk på *for-* må anbefales, da det er rimeligt at de to forskellige ord som skrives *forfald*, fortsat har hver sin udtale.

Spørgsmål: Hvor ligger hovedtrykket i *forfaldsdag, forfaldsdato* (om den dag hvor et beløb forfalder til betaling) på *for-* eller på *-falds-*? 7016

Svar: Ordbog over det danske Sprog, bind 5 (1923), angiver udtale med hovedtryk på *-falds-*, idet *forfald* knytter sig til udsagnsordet *forfalde* (og ikke til *forefalde*). Samme udtaleoplysning gives i flere andre ordbøger og udtalevejledninger. – Udtalen med hovedtryk på *for-* er dog almindelig blandt jurister, bankfolk og andre som hyppigt bruger disse ord.

Da *forfald* her knytter sig til udsagnsordet *forfalde*, må udtalen med hovedtryk på *-falds-* anbefales, uanset at der så bliver sammenfald med *forfald* i betydningen 'opløsning', 'nedgang'. Der er tale om samme ord med to forskellige betydninger.

Spørgsmål: Hvad hedder *kursus* i bestemt form ental? 7017

Svar: Retskrivningsordbogen har kun formen *kursuset*. Ordbog over det danske Sprog, bind 11 (1929), nævner både *kursuset, kurset* og *kursus*, men oplyser at *kursuset* er lidet brugt.

I dag har formen *kursuset* nok en noget større udbredelse end i 1929; den svarer til den måde hvorpå der normalt dannes bestemt form af navneord. Formen *kurset* er dog yderst almindelig; den må skyldes påvirkning dels fra flertalsformen *kurser*, dels fra de ord på *-us* og *-um* som har bestemt form uden disse stavelser, fx *cyklus, cyklen; katekismus, katekismen; radius, radien; kranium, kraniet; museum, museet*. Endelig er det stadig ret almindeligt at bruge den ubestemte form *kursus* som bestemt form

(*Kursus bliver indledt med . . .*). Dette hænger sikkert bl. a. sammen med at der er en vis modvilje mod at føje en bestemthedsendelse til mange af de ord vi har lånt fra latin (da dette sprog ikke har bestemthedsbøjede former), jf. om brugen af den ubøjede form *rektor* i sætninger som *så kom rektor ind*: Dansk Sprognævns årsberetning 1969/70, s. 22–23.

Formen *kursuset* er den korrekte efter Retskrivningsordbogen, men der kan ikke med rimelighed indvendes noget mod *kurset* eller mod at bruge *kursus* som bestemt form, da begge er så udbredte og støttes af analogier.

7018 *Spørgsmål*: Jeg hører ofte yngre mennesker sige *et kopi, kopiet* (om genpart af et maskinskrevet brev). Kan det forsvares at lade ordet være intetkøn?

Svar: Retskrivningsordbogen har kun *en kopi, kopien*. Ordbog over det danske Sprog, bind 11 (1929), betegner intetkønsformen som »nu ubrugelig«. I nævnets citatsamling findes kun ganske få eksempler på at ordet i moderne skriftsprog er behandlet som et intetkønsord, men i talesprog bruges *et kopi* ikke så sjældent. Netop i den nævnte betydning kan det skyldes påvirkning fra intetkønsord som *gennemslag* og evt. *eksemplar*.

Det må anbefales at behandle *kopi* som et fælleskønsord: *en kopi, kopien*.

7019 *Spørgsmål*: Jeg ser meget ofte skrivemåden *medlemsskab*, altså med to *s*'er. Er den korrekt?

Svar: Retskrivningsordbogen har kun formen med ét *s*: *medlemskab*. Det skyldes at ordet ikke er en sammensætning af *medlem* og navneordet *skab* men derimod en afledning, der består af *medlem* og afledningsendelsen *-skab*, den samme endelse der findes i fx *dovenskab*. Afledninger på *-skab* har ikke *-s-* mellem roden og afledningsendelsen.

Når formen *medlemsskab* hyppigt forekommer, skyldes det sikkert påvirkning fra sammensatte ord hvor *medlem* indgår som første led, fx *medlemskort*.

7020 *Spørgsmål*: Hvilken form er den rigtige: *kvantumrabat* eller *kvantumsrabat*?

Svar: Ordet er ikke optaget i Retskrivningsordbogen, der heller ikke har andre sammensatte ord med *kvantum* som første led. Om der skal *-s-* i sammensatte ord, afhænger af sammensætningens første led. Det er for de fleste ords vedkommende sådan at når et ord indgår som første led, vil det enten altid kræve *-s-* i fugen eller altid kræve en form uden dette *-s-*. Hvis et sammensat ord ikke findes i Retskrivningsordbogen, vil man derfor oftest kunne

slutte sig til dets form fra de sammensætninger med samme førsteled der er medtaget i ordbogen.

Ordet *kvantum(s)rabat* findes ikke i Ordbog over det danske Sprog, der heller ikke har andre nulevende sammensætninger med *kvantum* som første led. Nudansk Ordbog har kun ordet i formen *kvantumrabat* og har ikke andre sammensætninger med *kvantum* som første led. I handelsfaglige ordbøger og håndbøger synes derimod formen med *-s-* at dominere. I nævnets citatsamling findes adskillige eksempler på begge former, dog flest på formen med *-s-*.

Der er nogen vaklen mellem former med og former uden *-s-* i sammensætninger hvis første led ender på *-um*. I en række tilfælde ligger formen med *-s-* fast, fx *museumsinspektør*, *publikumstække*, *neutrumsord*. I andre gælder det samme om den *-s-løse* form, fx *visumtvang*, *teknikumingeniør*. I en del tilfælde er der vaklen, fx i sammensætninger med *maksimum(s)-* og *minimum(s)-*, selv om Retskrivningsordbogen her kun har formerne med *-s-*.

Da der således er paralleller med *-s-* såvel som paralleller uden *-s-*, kan både *kvantumrabat* og *kvantumsrabat* bruges.

Spørgsmål: Hvad hedder *forældre* i ental?

7021

Svar: Retskrivningsordbogen har kun flertalsformen *forældre*. Ordbog over det danske Sprog, bind 5 (1923), har *forældre* som opslagsform men oplyser at entalsformen *forælder* forekommer i dagligdags sprog, især i skolesprog og spøgende. Nudansk Ordbog karakteriserer formen som spøgende.

Oplysningen i Ordbog over det danske Sprog gælder også i dag; *forælder* forekommer både skriftligt og mundtligt i dagligdags, uhøjtidelig stil, derunder fagjargon (ifølge sagens natur navnlig i lærerkredse).

I neutral stil må andre udtryksmåder anbefales: *en af forældrene*, *en far*, *en mor* el. lign.

Spørgsmål: Hedder det i *underskreven stand* eller i *underskrevet stand*?

7022

Svar: Ifølge Retskrivningsordbogens retskrivningsvejledning, § 33, er der i sådanne tilfælde en tilbøjelighed til foran fælleskønsord at lade tillægsformen rette sig i køn efter navneordet hvis tillægsformens betydning nærmer sig tillægsordenes (angivelse af egenskab eller tilstand). Derimod er der en tendens til at bruge intetkønsformen hvis betydningen nærmer sig udsagnsordenes (angivelse af en begivenhed eller handling). Blandt Retskrivningsordbogens eksempler på at begge former kan bruges, nævnes *i underskreven* eller *underskrevet stand*.

Udviklingen går i sådanne tilfælde i retning af formerne på *-t*.

7023

Spørgsmål: Bruges entalsformen *øre* i forbindelsen *i kroner og øre/ører?*

Svar: Ifølge Retskrivningsordbogen bruges flertalsformen *ører* kun som andet led i sammensætninger (fx *femører*). Formuleringen *kroner og øre* må derfor anbefales. Dette svarer til at man siger fx *5 kroner og 25 øre*, jf. Ordbog over det danske Sprog, bind 27 (1954).

7024

Spørgsmål: Skal man efter den grammatiske kommatering sætte kommaet før eller efter *i anledning af, under hensyn til, med henblik på* og lign. i tilfælde som *Der blev holdt en fest i anledning af at han fyldte 70?* – Og skal man sætte komma efter disse ordforbindelser når de står forrest i en periode og styrer en *at*-sætning, fx *I anledning af at han fyldte 70, holdt vi en fest?*

Svar: Da *at han fyldte 70* er en ledsætning (bisætning), følger det af retskrivningsvejledningens regel om at komma bruges til at afgrænse ledsætninger (bisætninger), se Retskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprognævn, 1955, side XXVI, § 38, b, at det er i overensstemmelse med reglerne for grammatisk tegnsætning at sætte komma mellem *af* og *at*.

På den anden side knytter de 3 ord sig så nøje til ledsætningen at det er forsvarligt at følge retskrivningsvejledningens § 40, punkt 1: »Hvis et led i den overordnede sætning hører nøje sammen med en efterfølgende bisætning, kan man sætte kommaet foran dette led«. Efter denne regel kan man altså i stedet sætte kommaet foran *i anledning af*.

Det må kunne forsvares at overføre denne regel på de tilfælde hvor *I anledning af* (*Under hensyn til osv.*) står forrest, og derfor heller ikke i disse tilfælde at sætte komma efter *af*. Det er her muligt at opfatte ordforbindelser som *i anledning af at* og *under hensyn til at* som ledsætningsindledere på linje med *forudsat at* og *uanset at*, se svar 7011 i Nyt fra Sprognævnet, nr. 4.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn og udsendes 2 gange om året. Man kan tegne abonnement på ét eller flere eksemplarer ved at indbetale 2 kr. én gang for alle til nævnet (postkonto 10 17 20). I øvrigt er abonnementet gratis.

Nr. 2–5 kan fås endnu.

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115³, 1552 København V. Postkonto: 10 17 20. Telefon (01 28) BYen 705. Ekspeditionstid mandag–fredag 13–15.